

BİR DIVAN ŞAIRİ GÖZÜYİ E IV. MURAD

Öğr. Gör. **Ömer İNCE**
Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyat Eğitimi Bölümü

ÖZET

XVII. yüzyıl Osmanlı hükümdarlarından IV. Murad sanatkar bir insandır. Bu sebeple tarihî açıdan olduğu kadar, edebiyat tarihimiz açısından da önemli bir kişidir. Bu yazımızda onu, devrinin şairlerinden Cevri'nin şiirlerine yansıyan kişiliğiyle, tarihî belgelerde tesbit edilmiş kişiliğini karşılaştırarak tanıtmaya çalıştık.

SUMMARY

Murat IV, one of Ottoman emperors of the seventeenth century had an artistic personality. For this reason, he has been very important in our history, and from the history of literature aspect. In this article we have tried to compare his personality proved in historical documents.

Cevri, XVII. yüzyılda yaşamış bir divan şairidir. Bu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu açısından oldukça önemlidir. İmparatorluk açısından bu asır, XVI yüzyılın ihtişamlı yükselişinin ardından, duraklama sancuları görülen bir asır olmuştur. İçte ve dışta yaşanan olaylar imparatorluğun geleceğini pek aydınlık göstermezken, Saray bu sıkıntılara aldırmadan eski ihtişamlı hayatını "Valide Sultan"lar hakimiyetinde sürdürmeğe devam etmiştir.¹ Ülkede siyasi otoritenin zayıflaması, devletin gelir kaynaklarının azalışı, vergi toplamak için halka eziyet edilmesi, bu devir sosyal hayatını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu olumsuz şartlar içinde tahta çıkıp, 1623-1640 yılları arasında 17 sene hükümdarlık yapan IV. Murad'ı, tarihi tesbitlerin yanında, o dönemi yaşamış bir divan şairi olan Cevri'nin şiirlerinde tesbit etmeğe çalışacağız.

Cevri, iyi bir tahsil gördükten sonra, mevlevihanelerdeki sohbetlerde ve hattatların yanında bulunmuş, dolayısıyla devrinin sanat çevresinde yetişmiştir. Cevri, edebiyat tarihinde hattatlığıyla meşhur bir Mevlevî divan şairi olarak bilinmiştir.²

I. Mustafa, rûhî rahatsızlığı ve devlet yönetimindeki başarısızlığı sebebiyle, Askerin de oluru alınarak, devletin ileri gelenleri tarafından tahttan indirilir. Onun yerine tahta, küçük yaştaki IV. Murad getirilir.³ Esasen, annesi Kösem Sultan, Şehzadesinin bu mürevvatini görebilmek için, Saray içinde türlü gayretler sarf etmiş, oğlunu cellatların elinden güçlükle kurtarmıştır.⁴

Çocuk yaşında tahta çıkan IV. Murad'ın, Saray içinde istenmeyen birçok hadiseye şahit oluşu, (Genç Osman'ın feci şekilde öldürülmesi gibi.) ruhunda acı izler bırakmıştır.⁵

IV. Murad'dan tahta çıktığı ilk yıllarında, devleti içinde bulunduğu sıkıntı ve düzensizliklerden kurtarması beklenemezdi. Bu yıllarda devlet yönetiminde Padişaha vesayet eden Valide Sultan ve Sadrazamın nüfuzu giderek artmıştır. Zamanla devlet işlerine intibak eden ve büyüyen Padişaha bu vesayet ve etkili nüfuz ağır gelmeğe başlar. Genç Padişah, zaman zaman kıyafet değiştirerek, şehrin sokaklarında ve halkın arasında dolaşarak, hadiselerin sırrına vakıf olmağa çalışır. Devlet idaresini bilfiil ele almak için kendisini hazırlayan IV. Murad'ın davranışları, Valide Sultan ve sadık adamlarını endişelendirir.⁶

IV. Murad, devleti içinde bulunduğu düzensizlik, rüşvet, iltimas ve zorbalıktan kurtarmak için oldukça gayret sarf etmiştir. Toplum bu tür sosyal hastalıklardan kurtarmağa çalışırken, zaman zaman kötü niyetli ve kural tanımayanlara karşı, acımasız bir insan olmuştur. Bu şekilde davranmak suretiyle, memleketin içerde ve dışardaki durumunu düzeltmiş, cülusunda boş bulduğu hazineyi de doldurmuştur.⁷ Bununla birlikte IV. Murad, devrinin âlim, şâir, nâsir, hattat, mûsikîşinas ve tarihçilerine de oldukça iyi ve lütüfkâr davranmıştır.⁸

"Murâdî" mahlasıyla şiirler de yazan IV. Murad, aynı zamanda devrinin önemli hattatlarından biridir.⁹

Divan şiiri açısından ihtişamını kaybetmemiş olan XVII. yüzyıl, büyük şairlerin yetiştiği bir dönem olmuştur. Yüzyılın IV. Murad'ın saltanat devrine rastlayan kısmı da şâirler ve nâsirlere bakımından oldukça zengindir. Nefî, Şeyhül-İslâm Yahya, Atâî, Cevrî ...vb. şairler yanında Veysî, Nergisî gibi münşîler hemen akla gelenlerdir.¹⁰

IV. Murad'la ilgili olarak Cevrî Divanında, dört kaside, Bağdat Fethi münasebetiyle söylenmiş kasîde vasıflı bir manzum tarih yanında, ba-teklif yazılmış muhtelif konularda kıta ve kısa tarihler vardır.

Cevrî, IV. Murad'ı devlet yönetimindeki "dirayeti", "kabiliyeti", "kahramanlığı" ve "lütüfları" yönüyle övgüye değer bulmuştur.

Padişaha sunulan ilk kasidede Cevrî, yeni bir umut olarak tahta çıkmasından duyulan sevince tercüman olmuştur. Halk kurtarıcısını bulmuş olmaktan oldukça memnundur. Cevrî, bu memnuniyeti şu ifadelerle dile getirir.

"Açılmadık dil kalmadı, ümmide hâ'il kalmadı"
(K.4 B.4a S.66)

(Ferahlamayan gönül kalmadı, ümmide engel kalmadı.)

"Bir dilde yok gamdan eser, bir hâtra gelmez keder."
(K.4 B.7a S.66)

(Gönüllerde gamdan iz olmadığı gibi, ekla üzüntü de gelmez.)

"Yok kimsede gamdan gile, şükr ü zredür aşık bile."
(K.4 B.7a S.66)

(Kimsede üzüntüden bir sızlama yok, aşık bile haline şükretmektedir.)

Divan şairleri Hz. Peygamberin bir hadisine binaen padişahları "Allah'ın yer yüzündeki gölgeleri" olarak övmüşlerdir. Cevrî de IV. Murad'ı aynı gelenek içinde övmüştür.

*"Zill-i Hüdâ Sultân Murâd, Ol mâlik-i rüşd ü sedââ
Kim bahtını Rabbü'l-ibââ dehre nigeh-bân eyledi."*
(K.4 B.17 S.66)

(Doğru düşünceye ve hatasızlığa sahip Sultan Murad, Allah'ın -yer yüzündeki- gölgesi olarak, ilcbalini, devrinin Allah kullarına bekçi etti.)

IV. Murad, şiir ve hatt sanatıyla uğraştığı gibi, sporla da uğraşmaktan zevk almış bir hükümdardır. Kuvvetli bir insandır. Silahtarını belinden yakalar, sağ eli ile kemerinden havaya kaldırır, onu havada öylece dolaştırırdı. Bir vuruşta bir merkebi öldürür, çok uzak mesafelere cirit atar, delinmez diyerek kendisine hediye edilen zırh ve kalkanları dalar, yüz okkalık bir güzle oyuncak gibi oynardı.¹¹

Cevrî'ye göre bu vasıflara sahip IV. Murad, üstün yaratılışlı bir insandır. Hangi işe el atsa, o işi başarıyla bitirmiştir. "Güçlü" ve "Adaletli" hükümdar, Hz. Süleyman'a, halk da O'nun karşısındaki karıncaya benzetilerek övülür.

"Adü zâife fer virüp, mür-ı Süleymân eyledi."
(K.4 B.25b S.66)

(Adaleti zâyıfa güç verip, onu Süleyman'ın karıncası yaptı.)

Fuad Köprülü, IV.Murad için: "Yavuz'un sönük bir mukallidi, çılgın, gaddar, huysuz hükümdar" nitelermelerinde bulunur. Nihat Sarı Banarlı ise, bu nitelermelere ilave olarak, "kahramanlıkta ceddine ulaşamamış, sertlikte ölçüyü zulüm derecesine vardırması şiddetli padişah" vasıflarını eklemiştir. Enver Behnan Şapolyoya göre ise, Devleti yıkılmaktan kurtaran, IV.Murad'ın bu şiddet ve yiğitlik vasıfları olmuştur.¹²

Cevri de IV.Murad'ın sertliğini kabul etmiş, ancak bu sertliğin asiler için olduğunu söylemiştir.

"*Kahrı cihân serkeşlerin hâk ile yeksân eyledi.*"
(K.4 B.26b s.67)

(Kahrı dünya asilerini yerle bir etti.)

"*Şiddet-i kahrın ile leryeye geldi düşmen,*
Kuvvet-i adlî ile buldı cihân istihkâm."
(K.5 B.43 s.72)

(Kahrının şiddetinden düşman titredi. Adaletinin kuvvetiyle dünya kuvvet buldu.

Ülkeyi serkeşlerden temizleyerek bir huzur beldesi haline getiren hükümdara karşı Cevri, büyük hayranlık duyar. Ancak bu hayranlığını ifade edecek kelime bulamaz.

"*Evsâfına yok kudretim, lâî oldı murğ-ı fikretim,*
Arturdu medhân hayretim, aklım perişan eyledi."
(K.4 B.45 s.68)

(Özelliklerini dile getirmeğe gücüm kalmadı. Düşünce kuşumun dili tutuldu. Övgün hayretimi artırıp aklımı perişan eyledi.)

IV.Murad, İstanbul ve Anadolu'daki asayiş ve huzuru temin ettikten sonra ülke dışındaki seferlere başlamıştır. Bu seferlerle ilgili olarak Cevri, aşağıdaki beyitleri söylemiştir.

"*Üç mücazım sefere nimet iâc bir seneâc*
Gündere askerini memleket-i bahr u bere
Evvelâ cânib-i şarha çıkarıp serdârın
Göstere şevket ile kudretinl surh-sere

*Şāniyā ide kapūdānımı bahra irsāl
Düşüre debdebesi düşmeni havf il hazere*

*Şimdi hod kendil saâdetle çekilip tuğ u âlem
Eyleye kaşd-i gazā kāfir-i pür-şūr u şere*
(K.5 B.10,11,12,13 s.69)

(Bir senede üç muazzam sefere himmet ederek, askerini deniz ve kara memleketine gönderdi. Önce askerini doğu yönüne çıkarıp gücünün büyüklüğünü kızılbağa gösterdi. İkinci olarak kapdanını denize yollayıp, debdebesiyle düşmanı korku ve sakınmaya düşürdü. Şimdi ise mutlulukla bizzat kendisi tuğ ve bayrak açıp, kargaşa ve kötülük dolu kafirlere karşı etmektedir.)

Cevrî, bu seferler münasebetiyle de kasideler söyleyip padişaha sunmuştur. Cevrî, padişaha sunduğu bu kasidelerinde, hem dîvan şiiri geleneğine bağlı kalmış, hem de tarihi gerçeklerden uzaklaşmamaya dikkat etmiştir.

Cevrî, kasidelerinde genellikle dîvan kültürü, tasavvuf ve hattatlığından gelen sanatçı özelliklerini ölçülü bir şekilde kullanmağa çalışır. Kasıde sunduğu kişinin sosyal seviyesine, ilmi kariyerine dikkat ederek, manzumelerinin dilini, konusunu ve asıl unsuru bedii hale getirecek yardımcı unsurları itinayla seçmiş ve kullanmıştır.

Kasıde sunduğu kişiyi, tarihe mal olan vasıfları içinde övdüğü yerler olduğu gibi, bazen de kişiyi, görmek istediği ideal vasıflarla donatarak övmüştür. Bu sebeple kasidelerde rastlanılan övgü ve özellikler, tarihi kaynakların tesbit ettiği vasıflarla her zaman uygun da düşmemiştir. Bu hususu dîvan şiiri geleneği içinde değerlendirmek yerinde olur.

IV.Murad'ın sahip olduğu meziyet ve kahramanlıklar, devrin sanat anlayışına uygun olarak, İran tarihinin efsânevi kahramanlarıyla mukayese edilerek verilmiştir.¹²

IV.Murad, aynı zamanda çok iyi bir binicidir. Atlara karşı ilgisi büyüktür. Gerekliğinde yere inmeden bir eğerden bir eğere sıçramak suretiyle at değiştirdiği tarihi bir tesbittir. Eski saraydan attığı bir oku, Beyazid Câmii önüne düşürmüştür. Hattat olan ve şiir yazmayı seven Padişah, vezirleri ve şeyhül-islamı ile şiir yarışmaları yapardı.¹⁴ Bu tarihi hadiselerin çoğu, Cevrî tarafından da beyitlerle ve manzum tarihlerle tesbit edilmiştir.

*"Sensin ol pādīşeh-i pūr-kılner il kāmīl kim,
Fāhr ider, gevher-i zātūnla selāfīm-i iğām"*
(K.6 B.46 s.73)

(O, hüner dolu ve olgun padişah sensin ki, zatının özülle-geçmiş-büyük padişahlar övünür.)

"Atduğun tir il ciridîn ser-i meydanından
İremez menziline pây-i uhûl-ı evhâm."
(K.6 B.50 s.73)

(Meydanın başından attığın ok ve ciridin ulaştığı yere vehmin aklının ayağı eremez.)

"Yazduğun el hatt-ı talik-ı hayat-efzânun,
Şive-i harfî ider rûh-ı imâda ihâm."
(K.6 B.51 s.73)

(Yazdığın o ömür arttıran talik yazının herfinin şivesi, ruhun direğini, vehme düşürür.)

"Lutf-ı tabûnla idâlp şî're tenezzül olsan
Dürr-i mazmûnun ile âb-âik-i silk-i kelâm"
(K.6 B.52 s.73)

(Yaradılışının lütfü ile şîire tenezzül edecek olsan, mazmununun incisi ile sözün ipliğine süs verici olursun.)

Cevri, "pür-hüner" padişahı layıkıyla övecek kelime bulmakta zorlanır.

"Safha-ı defter il divâna sığışmaz kânetün
N'ola, tahrîrüne kimeşe kifâyet ahlâm."
(K.6 B.47 s.73)

(Senin hünerlerin defter ve kitap sayfalarına sığdırılmaz Kalemler -hünerlerini- yazmaya yetmese şaşılır mı ?)

Tarihi açıdan IV.Murad'ın en büyük vasfı şüphesiz, "Bağdat Fatihî" olmasıdır. Cevri Divanında, Bağdat'ın fethi ile ilgili olarak söylenmiş bir kaside mevcuttur. Kasidede Bağdat'ın fethi, baştan sona bir olay bütünlüğünde ele alınmıştır. Ordunun Bağdat'a varması, kuşatmanın yapılması, çarpışma vaktinin gelmesi, savaşın başlaması, düşman askerinin aman dilemesi, Acem şahının durumu değerlendirip endişe duyması, göz yaşlarıyla durumu kabullenmesi olayın kasidedeki sıralanışıdır.

"Çekilâi üğ u tir "niyyetü'l-ğazâ" diyerek
Mahall-ı ma'rekeye cümle gâziyân geldi."
(K.7 B.21 s.75)

(Bütün gaziler savaş alanına geldi. "Niyyetü'l-Ğaza" diyerek kılıç ve ok çekildi.)

*"Kırdı fırka-ı bāğî kesildi kelleleri
Esir olanları bî-seyf il bî-sinān geldi."
(K.7 B.22 s.75)*

(Bahçe bölüğü kırıldı, başları kesildi. Esir olanlar ise kılıcsız ve süngüsüz geldi.)

*"İşitti şāh-ı Acem bu peyām-ı cān-gahı
O demde hātırına fikr-i hānūmān geldi
(K.7 B.24 s.75)*

(Acem şahı bu can yerinin haberini duyduğu zaman hatırına saltanat düşüncesi geldi.)

*"Herzār havf ile rāh-ı gūhrî tutdı velî,
Hayūline ne Herasān ne Isfahān geldi."
(K.7 B.25 s. 5)*

(Bin korlu ile kaçış yolunu tuttu. Ancak, gözünün önüne ne Horasan ne de Isfahan geldi.)

Bağdat'ın fethi için söylenen manzum tarihte de IV.Murad, gerçekçi bir dille övülmüştür. Savaşın "kırkinci günü" artık "cenk ile Bağdat alınmaz" denirken, "Rüstern-nijād" şahlar şahı, "zarb" ile Bağdat'ı almıştır.

*"Cenk ile Bağdāt alınmaz dırler ihen ākıbet
Zarb ile Feth eyledi şahenşeh-ı Rüstern-nijād."
(T.7 B.8 s.288)*

(Cenk ile Bağdat alınmaz derlerken, sonuçta Rüstern-nijad şahlar şahı vurarak-Bağdat'ı feth etti.)

Savaş oldukça zor ve kanlı geçmiştir. Ancak dünyaya yayılan "müjde-i feth ü zaferle" herkesin gönlü sevinçlidir.

*"Geçdi cümle asker-i şāh-ı Acem şemşirden
Oldı nehr-ı Dicle ğarh-ı hūn-ı erbūb-fesād."
(T.VII. B.9 s.288)*

(Acem şahının askerlerinin hepsi kılıçtan geçti. Dicle nehri Fesad kişilerin kanlarına ğark oldu.)

Görüldüğü gibi divan şairleri de tarihi ve sosyal bir çok hadiseyi şiirlerinde malzeme olarak, konu olarak kullanmışlardır. Tarihimizin öneali hükümdarlarından IV.Murad, tarihe mal olduğu kadar, edebi eserlere de mal olmuş bir hükümdardır. Cevri de bu önemli hükümdarı divanında

hassasiyetle işlemiştir. Devrinin sanat faaliyetlerini teşvik eden, "Murâdî" mahlasıyla şiirler söyleyen, şairleri takdir eden böyle bir hükümdara karşı, Cevri'nin sanatkarlığını da göstermek istemesi gayet tabiidir. Bunun için Cevri, IV.Murad'ı bir sanatkar gözüyle ele almıştır. Ancak, bunu yaparken realiteden de uzaklaşmamaya çalıştığı görülmektedir. Burada dikkat çeken bir husus daha vardır ki: o da, tarihi tesbitlerde rastlanılan (IV.Murad'ın içkiye düşkünlüğü gibi) bazı olumsuz vasıflara, Cevri'nin mısralarında rastlanmamıştır. Bunu da tarihi malzemenin değerlendirilişinde, tarihçinin bakışı ve kullandığı dil ile, edebî ürünlerin dil ve yaklaşımının bir farkı olarak değerlendirmek mümkündür. Ord.Prof.Dr. İ.Halkı Uzunçarşılı, tarihî tesbitleri araştırırken, devrin önemli edebî şahsiyetlerinin de konularla ilgili eser ve alakalarına dikkat çekmiştir.¹⁵

Tarihe mal olmuş birçok hadise ve şahsiyet, tarih sayfalarının yanında, edebiyat tarihimizin divanlarında ve diğer eserlerinde de, sanatkarlarımızın kendi üsluplarıyla tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

- 1- Doç. Dr. Hüseyin Ayan, Cevri, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Erzurum, 1981, s.1.
- 2- Doç. Dr. Hüseyin Ayan, a.g.e., s.7.
- 3- M. Cavit Baysun, "Murad IV" maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.VII, s.625
- 4- Enver Behnan Şapolyo, Osmanlı Sultanları Tarihi, 1961, Rafet Zaimler Kitabevi,İst. s.243
- 5- Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s.243.
- 6- Ömer İnce, Cevri Divanındaki Tarihi ve Efsanevi Unsurların Tesbiti ve İşler...şi (Basılmamış (Yüksek Lisans Tezi), D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1992, s.14.
- 7- M. Cavit Baysun, a.g.e., s.625..
- 8- Mufasssal Osmanlı Tarihi (Heyetçe), Baha Matbaası, İst.1960, C.IV, s.1940
- 9- Enver Behman Şapolyo, s.244.
- 10- Ömer İnce, a.g.e., s.15.
- 11- Enver Beh man Şapolyo, s.246
- 12- Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyat Tarihi, İst.1976, s.654; Ayrıca Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s.250.
- 13- Ömer İnce, a.g.e. s.22.
- 14- Enver Behnan Şapolyo, a.g.e., s.243.
- 15- İsmail Halkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.III, K.I, İst. 1990, s.190.